

տարածելու քաջալիք հանդիսացած է: Ահա անուանացանկը այն երկիրներուն, ուր տարածուած է ան, Անգղիա, Աւստրիա, Աւստրալիա, Պելճիգա, Պրագիլիա, Պոկլաբիա, Ջինասան, Ձէխովալաւիա, Տանիմաւիա, Էսթոնիա, Ֆինլանտ, Ֆրանսա, Յունաստան, Հոլանտ, Հունգարիա, Իսպիա, Ժաբոն, Նուկուալիա, Լաթվիա, Լիթվանիա, Նոր-Ջելանտ, Պարսկաստան, Լեհաստան, Փորթուգալ, Ռումանիա, Ռուսիա, Ջուիցերիա, Սիւրիա և Միացեալ Նահանգներ Ամերիկայի:

Էսփէրանթոյի այսքան պարարտ գետին գտնելը սակայն, հեռի է գտնացում տալէ Տիեզերական լեզուի մը հարցին: Տիեզերական լեզու ընդհանուր եզր մըն է: Պարտի ան իր մէջ բովանդակել տիեզերքի բոլոր ազդուութիւնները անխտիր, մինչդեռ, մարդկութեան իրական դժուարութեանց բարձուժին ներտող արուեստագէտներ սեղմ առումով ըմբռնած են զայն, Տիեզերք բառին ներքե կարծես սոսկ Նւրոպան իմանալով: Լեզուարանական ճիւղին զարգացումը, այս դարուս, անհամեմատ է, և հմուտ ու փորձ լեզուագէտներ, կաճառի մը կազմութեամբ, շատ աւելի գործնական լուծում մը կրնան տալ Տիեզերական լեզուի հարցին: Եւ տակաւին արուեստասէրներու բարի տրամադրութիւններն ու անհատական ջանքերը չեն որ պիտի կարենային իրենք մինակնին բառնալ ընդհանուր կարիքին ծանրութիւնը: Հարց է դեռ, թէ արդէն գոյութիւն ունեցող լեզու մը թէ ո՛չ մեռեալ զատական լեզու մը պէտք է վերակենդանացնել և ընդհանրացնել: Թէ ինչպէ՞ս հնար պիտի ըլլայ այդ լեզուն պատշաճեցնել տարբեր ժողովուրդներու բնախօսական կազմուածքին, թէ կարելի՞ է որ այդ լեզուն անաղարտ ու անխեղտակերպ պահել քոյր ժողովուրդներու շրջներուն վրայ: Արդե՞ք, ընտանոցական լեզու մը պիտի ըլլայ ան, որ, մտքն լեզուներուն մէջէն պիտի փորձէ գտնել իրական մարգարիտներ ու համազրիլ զանոնք խիստ ճարտար իմանալիութեամբ մը, անոր հագցնելով պարզ ու դիւրին նկարագրի մը պատմունքներ: Այս հարցունքներու կարգը կարելի է տակաւին երկարել շատ, սակայն, իրականութիւնը այն է, թէ այսօր, անխուսափելի է Տիեզերական լեզուի մը պէտքը, և առ ի չգոյէ

ԲԱՐՈՅՆԻՍՍԵԱԿԱՆ

ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔԻՐՔԷԿԱՐԴ

Քիրքէկարդ, Մարքսին նման, ծնունդ է Հէկէլի գէմ ազգագրեցութեան մը: Հէկէլ առնուաղն սա առաքնութիւնը ունեցաւ: Ան իր ետեւէն ձգեց սերունդ մը ոչ ստորակաշակերտներու, այլ գործօն իմացականութեան, և որոնց մէջ Քիրքէկարդ և Մարքս կը ներկայացնեն կարելի լայնքով մտածման ծայրակէտներ: Վասնզի, երբ Մարքս Հէկէլեան տխրեցնելու բացառութիւն իրողութեանց վրայ, զայն ընելով գործիք մը որով կարենար բացատրել պատմութեան գէպքերը և այսպիսով հասնել առարկայական գիտութեան մը որ կը պահանջէ տեսութիւնը գործողութեան վերածել, Քիրքէկարդ, նոյն գործիքը կը բանայ ներքին աշխարհին վրայ, քննելու համար իր սեպական հոգին կամ հոգեբանութիւնը, հասնելով ոգեպաշտ իմաստասիրութեան մը որ զինքը կը մղէ խորագոյն յոռետեսութեան և գործողութեան վրայ կամ մէջ՝ յուսահատութեան մը: Թէ Մարքս և Քիրքէկարդ որ աստիճան ուղիղ մեկնած են Հէկէլը, ազգեմական հարց

իտեալ գիտական և իմաստասիրական լեզուի մը, հարկ է սակայն, ունենալ սովորական գործածութեան համար գէթ պարզագոյն լեզու մը որ, նայնիսկ ամէն ազգի պատկանող միջակ կամ մինչեւ անգամ տարրական կրթութիւն ունեցողներէ ընդփոյթ որդեգրուի և օգտագործուի:

Տիեզերական լեզուն պէտք ունի քաջերու իր ոտքերուն առջեւ տարածուած խոշորը առաթուր կոխելու և բանալու իր հարթ ուղին, ու ի գէպ էտաղղել աշխարհի արուեստագէտ, գիտնական և լեզուագէտ բոլոր բանիմաց միտքերուն, մեր Պատմահօր, յատկանշական պատգամը «Սահման փազսց՝ զեճ իւրեանց»:

ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

մբն է միայն: Բայց ծայրայեղին համար — և ամէն իմաստասէր կամ ճշմարտու-
թեան սիրահար ծայրայեղ մըն է — անոնք
կը ներկայացնեն կարելի փոխիփոխում-
ները: Մարքսի նշանակութիւնը բաւական
բացայայտ է եւ կ'ըլլայ աւելի բացա-
յայտ տնտեսական գործերուն զարգացումու-
ղը: Քիրքէկարդի նշանակութիւնը՝ երկրէն
զուրս, ընդունուած բողոքական աստուա-
ծաբաններէ (Պարթ) և, առաջին ակնարկով
տարբորնակ կը թուի՝ կաթոլիկ աստուածա-
բաններէ: Իր գլխաւոր ջատագովը և լա-
ւագոյն թարգմանիչը գերմաներէնի, Թէո-
տոր Հէքէր կաթոլիկ մըն է: Եւ այս եր-
կրին մէջ (Անգղիա) անով շահագրգռուող-
ներու մեծ մասը կաթոլիկ են: Ինք Քիր-
քէկարդ երբեք կաթոլիկ մը չէ եղած: Լուսեորնակն ծնողներու զաւակ մըն է և
կրօնական պաշտօնէութեան նախատրամա-
դրուած: Ան իր ներուժ կեանքը չի փառնեց
աս ու ան աղանդներու միջեւ թափառելու,
այլ զուր պայքարի մը մէջ ինքզինքը քը-
րիստոնէութեան հետ հաշտեցնելու: Այս
պայքարին մէջ անիկա պարզեց քրիստո-
նէական հաւատքին ներքին իմաստը և ա-
նոր հետեւանքները շատ աւելի պայծառ
և սուր ձեւով մը քան որեւէ միսթիք մը,
Բասգալէն ասդին: Հոս է քրիստոնեանե-
րու վրայ այսօրուան իր ձգողութիւնը:
Կարելի է անոնց համար ըսել որ Քիրքէ-
կարդ երբեք չցանկաց Վերջնական Շնորհին
որ պիտի կատարելագործէր իր հաւատքը:
Բայց իրողութիւնն է որ շատ քիչ միսթիք-
ներ (Մայսթէր Էքհարդ և Բասգալ) այն-
քան լուսաւորեալ կեդրով մը ըլլան զբա-
ժիրստոնէութեան Խորհուրդներուն վրայ:

Թուրիմացութիւնը մը պիտի ըլլար սա-
կայն այնպէս կարծել թէ Քիրքէկարդ ըլ-
լար միայն քրիստոնէութեամբ զբաղած:
Իր աստիճանը աւելի ընդարձակ է: Անիկա
անհատ մըն էր, պայքարող ընդդէմ ամէն
ձգտումներու իր ժամանակին (իմաստասի-
րական, քաղաքական, մշակութային): Ան
մերժեց, այսպէս ըսելու համար, իր կրօն-
քը ամբարկակել իր մտքին մէկ գաւառին
մէջ, Բայց որքան աւելի հասկցաւ այդ
կրօնքին տարողութիւնը, այսինքն աւելի
գտաւ անկարելի ինքզինքը հաշտեցնել իր
ժամանակին ձգտումներուն որոնք տակա-
ւին ձգտումներն են մեր օրերուն: Կարճ՝

անիկա մարողական անձնապաշտն էր,
այն առումով զոր Պերտրայէվ կը գործածէ
այսօր: Ծշմարտութիւնը, պիտի ըսէր ան,
հաւատացող անհատին մէջն է քան հաւ-
տակի ունէ առաջագրութեան մէջ: Ծշմար-
տութեան ոգեկանութեան սկզբունքը անի-
կա գործածեց գիտութեան ամէն մարդի
վրայ, բարոյագիտութեան, գեղագիտու-
թեան վրայ, օրինակի համար՝ Վերջին
մարդին վրայ է որ անձնապէս զինքը կը
գտնեմ այնքան լուսաւորող: Ներսեմնայ-
նութեան (innerlichkeit) իր վարդապետու-
թիւնը իսկութիւնն է որեւէ բանաստեղծ-
կան տեղիծագործութեան իրական ըմբռ-
նումի մը:

Քիրքէկարդը միսթիք կուեցի: Բայց
վիճելի կէտ մըն է ասիկա: Որքան ատեն
որ այդ բառին ետին մենք կը հասկնանք
հաղուադէպ, գերազանց արարած մը, Քիր-
քէկարդը զայն պիտի մերժէր: Բայց կաս-
կած չի կայ որ իր փորձառութիւններէն ու-
մանք, ինչպէս կան անոնք իր Օրագրին
և ուրիշ գրուածքներուն մէջ ուղղի կամ
ներշնչեալ յարաբերութիւն մը կը մասնա-
նշեն (և ստուծայ հետ և մենք ատիկա կըր-
նանք բնականորէն միսթիքական ընդունիլ):
Բայց Քիրքէկարդ արամաբան մըն էր նաեւ,
Հէկէլի արամաբանութեան մէջ հասունցած,
այն արդիւնքով սակայն որ չէր անիկա
պարզամիտ մը կամ միամիտ մը: Անիկա
ամենէն Նորին մտածողներէն մէկն է որոնք
երեւելցէ ապրած ըլլան. և թէեւ իր ըն-
թերցողներէն շատեր իրեն կը դիմեն իրենց
քրիստոնէական հաւատքը ամբապնդելու,
անիկա մէկն է որ կրնայ ուրիշներ հրապու-
րել իր մտածման տարողութիւնէն աւելի
որակով:

Քիրքէկարդը զաւակն էր բարեկեցիկ
Տանթմարքացի վաճառականի մը և երբեք
չէ ինկած կեանքը շահելու նիւթական նե-
ղութեան մէջ: Հայրը տարօրէն խիստ էր
և դաժան, մոլեռանդ մը որ աստուածած է
յանցանքի և խղճահարութեան տագնապի
մը մէջ: Քիրքէկարդ շատ տեղ կ'ողբայ իր
նախաւոր զարգացումը և կուտայ աղգա-
րարութիւններ որոնք այսօր ալ կը պահեն
իրենց՝ ուժը: Օրինակ՝

«Եթէ մանուկը չէ արտօնուած խաղա-
լու անմեղօրէն սրբազան իրերու հետ,
եթէ իր գոյութիւնը քրիստոնէական յղաց-

քին կը բռնադատուի, նման մանուկ մը պիտի առնապի շատ: Նման զարգացում մը, տղուն անմիջականութիւնը վտանգելով պիտի յանգի կամ յուսահատութեան և անձկալից սարսափի, կամ պիտի մղէ հաճոյքի հեշտութիւն, ու հաճոյքի անձկութեան այնպիսի չափերով զորս հեթանոսութիւնն ալ չէ ճանչցած»:

Ասիկա կը նկարագրէ Քիրքէկարդի անձնական պարագան: Իր առաջին հակադրեցութիւնը ուղղուած էր հաճոյքի մարմանին. բայց, յետոյ, միսթիք փորձառութենէ մը վերջ, անիկա դարձաւ սարսափի և անհկութեան վիճակի մը որմէ անիկա զանգագորէն պիտի կառուցանէ իր ոգեպաշտ հաւատքը: Ան զարգացցոյց իր Նշանաւոր երկսայրաբանութիւնը — «կամ այս, կամ այն» — այսինքն՝ կամ զեղազիտական կամ բարոյական կեանքը: Ան եկաւ այն եղբակացութեան որ զեղազիտական կեանքը զվայրենին մէջ ապրող, ինչպէս կը յորըրջէ, միշտ պիտի յանգի յուսահատութեան: Ան կը պնդէր որ ընտրութիւնը (այս երկու վիճակներուն մէջէն) է ոչ խուսափելի. այսինքն՝ եթէ չընենք զայն իբր ազատութեան (ազատ կամեցողութեան) արարք մը, ընտրութիւնը մեզ համար պիտի կատարուի միտին մղումներով, մեր անգիտակիցին կամ անանձն անձին ներսը (impersonal self): Նման երկսայրաբանութեան մը անխուսափելիութենէն կախում ունի Քիրքէկարդի ամբողջ իմաստասիրութիւնը: Անձնապէս ես չեմ հաւատար որ ընտրութիւնը ազատ ըլլայ: Քիրքէկարդի պարագային անիկա (ընտրութիւնը) հանգամանաւոր կերպով մը պայմանուած էր մանկութեան գէպքերով, ֆիզիք իր հիւանդութեամբ և իր ներգիւղ մեղամաղձութեամբ: Իր իմաստասիրութիւնը, իր անսերուն և խորութեանց մէջ գեղեցիկ, կեանքի բոլոր բանաստեղծական և եղբական երեսներուն վրայ այնքան զգալուն, ուրիշ բան չէ եթէ ոչ վստահացում սա ներսէն տառապանքին: Բայց Քիրքէկարդ իր մագոցիով ընդգրգողութեամբ ապրեցաւ: Իր սիրային տուամբ «բարոյագիտական» խղճահարթիւնով, պարզապէս մեզ կը յայտնէ թէ ինչ քմայական բարձունքներու կրնան հասնիլ մարդկային հոգիին շեղումները, զառաժնեցողութիւնը: Թէ ի վերջոյ անոնք կըր-

նան առաջնորդել «կրօնական բացարձակին», պարագայ մըն է որ հազիւ կ'արգարացնէ ուրիշի մը զգացումներուն անխուսափականութիւնը: Քիրքէկարդի անձնական մեկնաբանութիւնը (շատրոնէն մէկը) էր, «կամ ինքզինքը նիստի վայրագ շեղումներու կամ բացարձակ կրօնազգածութեան մը մէջ որ տարբեր է ըլլալու քահանաներու կրօնքէն»: Որակումը նշանակալից է: Քիրքէկարդի ներուժ ոգեպաշտութիւնը, կրօնական իր փորձառութեանց խորութիւն անկեղծութիւնը զինքը առաջնորդեցին վերջ ի վերջոյ կազմակերպուած եկեղեցիին հետ դառնազոյն բախումի մը: Ան խուսափած էր մէկ երկսայրաբանութենէն, գտնելու համար միայն երկրորդ մը, կամ Քրիստոսը կամ Եկեղեցին:

Քիրքէկարդ մտածման նոր աշխարհ մըն է, հազուադէպ իմացական բարեխառնութիւն մը որուն մէջ մենք վտանգով կ'ապրինք, ինչպէս զգացած են ատիկա շատեր իրենց գոհունակութեան տոյժովը: Իրմէն ոչ մէկ զիրք այս համարութիւնը կը լուսանորէ որքան իր Stages on Life's Way, «կիրքի պատմում մը», երկար օրագրի մը ձեւով, որ Քիրքէկարդի անձնական սիրոյն մտերմիկ, ներքին զեկոյցն է, աստիճան առ աստիճան: Այս օրագիրը կը կանխէ In Vino Veritas, համարադրութիւն մը խնդրի մը, Պլատոնի Symposiumին եղանակով ու չէ անարժան բաղդատուելու այս գերագոյն գլուխգործոցին: Օրագրէն առաջ կայ Նաեւ «Ամուսնութեան օրէնքը գնալով ցրտաշունչ ցրտաշունչ ցրտաշունչ» գլուխ մը, վաւերաթուղթ մը ասիկա ուր մի ոմն դատաւոր վիշիւթ կը պատասխանէ խնդրի ընթացքին եղած առարկութեանց: Խնդրքը արդէն պաշտպանողական մըն է ընդդէմ սա իրողութեան որուն համեմատ սիրային յարաբերութիւնը մարդիկ կը պահեն մակերեսային կամ ըզզայարանական մակարդակի մը վրայ: Պիւնը ներկայացուած է իբր ամենէն հրապուրիւ ուժը երկրի ու երկնքի մէջ. բայց այրը պէտք է պարտաւոր այդ խալածէն: Բարձրագոյն բանը զոր կին մը կրնայ ընել էրիկ մարդու մը, զալն է անոր տեսիլքի աստիճանին, յարմարագոյն վայրկեանին. բայց թէ անիկա չի կրնար ընել այս բանը, ասիկա բարիքն է ճակատագրին: Այն աստիճան

կուգայ միւս մեծագոյն բանը զոր կին մը կրնայ ընել երիկամարդու մը, ու աստիկա, կանուխ կամ ուշ՝ անոր անհաստատարիմ ըլլալը: Այս ամենէն հասկցուելիքը ան՝ որ այս տեսակէտէն, ժխտական յարաբերա- կանութեան մէջ միայն կին մը կարող է այդ ընել իտէլօրէն ստեղծագործ: Դատաւոր վերիկամը կը պարզէ շատ տարբեր տեսակէտ մը ու իր գիտողութիւնները կը կազմեն ա- մուսնական երանութեան վրայ երբեւիցէ գրուած գեղեցկագոյն և խորագոյն պաշտ- պանողականը, և ինչպէս Բարդմորի վանքին մէջ որ մը պարզուած է, այս նիւթը մէկն է ամենէն դժուարը և անտեսուածը բոլոր մեծագոյն նիւթերէն: Ամուսնութիւնը հաս- տատուօն է սիրոյ, վճռապէս կատարուած. աւելի ճիշդ իր ալլակերպութիւնը: «Սիրոյ ճամբան թեթեւ է նման օտքին որ կը պա- րէ մարդին վրայ: Բայց վճռականը, որու- չումը կը պահեն յոգնած մարդը այնքան որ պարը սկսի նորէն: Միայն ամուսնու- թեան հասցացումը արժէքը այսպէս խորունկ գնահատելով է որ մեզի կը տրուի չափել եղբերական իմաստը Գիրքէկարդի անձնա- կան հրաժարումին: Վասնզի, ճիշդ՝ ինչ- պէս որ դատաւորէն ներկայացուած բա- րոյագիտական աստիճանը շատ անդին է սիրային (erotique) աստիճանէն (որուն վը- րայ կը խօսին խնջոյքին մասնակցողները), այնպէս ալ բարոյագիտական աստիճանէն աւելի անդին է կրօնականը որուն կը մըզ- ուէր Գիրքէկարդ, տեսակ մը զիւային կա- տաղութեամբ: Ան շատ կ'ախորժէր ինք- զինքը բաղդատելէ Բէրիանտերին որուն համար կ'ըսուէր թէ կը խօսէր իմաստունի մը նման ու կը գործէր մենազարի մը պէս: Թերեւս աւելի յարմար է զինքը նմանցը- նել Ապելարին, որուն «պարագան» հմայած էր զինքը, բայց որուն մասին չարկա- ծախնդրեց երկար գրելու: Գիրքէկարդ Ա- պելար մըն էր, այսինքն Աստուծոյ ձօն- ուած մարդ մը, որ գիմադրեց սակայն իր Հէլիոգլին փորձութեան: Պատահարը թէ անիկա քահանայ մը էր, կը դժուարացնէ միայն արգարացումը իր բարբիքին, իր նշանը բեկանելով, մասնաւորաբար անոր համար որ Ռէժինա համեմատաբար պարզ աղջիկ մըն էր առանց կրօնական անմիջա- կանութեան (immediary) զգայարանքի մը, որով միայն կը բացատրուէ նման անմարդ-

կային վարմունք մը: Զէ կարելի կասկա- ծիլ Ռէժինայի վրայ Գիրքէկարդի սէրէն. — Օրալիքը յայտնութիւնն է չարչարուած ու պատռուած միտքի մը. ու ինքնահա- յեցութեան (introspection) և վերլուծումի իր ներութեան մէջ մեզ կը յիշեցնէ Բրուս- տը: Կ'ընդունինք որ գիրքը երկար է և յոգնեցուցիչ, գրուած՝ տրամաբանական այն երկարաբանութեամբ որուն համար պատասխանատու կը նկատուի Հէկէլը: Սակայն և այնպէս անիկա նուաճող շա- հեկանութիւն մը ունի ոչ միայն սիրային յարաբերութեան վրայ իր ախտաճանաչու- թեամբը — իր գլխաւոր քեման — այլ նաեւ իր սուր շեղումներովը, բնութեան, բնազանցութեան, բանաստեղծութեան, ե- րաժշտութեան, մարդկային տառապանքին և մարդկային ուրախութեան վրայ իր նը- կատողութիւններովը, ամէն էջի հանդիպե- լի: Գիրքէկարդը կարդալ սկսել, նաւ առ- նելու կը նմանի երկար ճամբորդութեան մը համար. ճամբորդութիւն որ պիտի ըլ- լայ գժուարին և վտանգաւոր, բայց որ իր վախճանին այնպիսի վարձատրութիւն մը ունի որ այդ պատահական բոլոր յոգնու- թիւնները երկայն կը մոռցուին:

HERBERT READ

(Վերջը յաջորդով)

ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԱՁԴ

ՍԻՄՆ-ի բաժանորդներէն յատկապէս կը խնդրուի պատասխանել մեր պարտուց ծանուցագրերուն, կարելի փութով փա- կելով իրենց բոլոր յետնեւ պարտքերը, 1948-ի տարեմուտէն առաջ: